

بررسی تطبیقی حوزه‌های خط مشی‌گذاری آموزش کارآفرینی

علی داوری¹، رضا منوچهری راد^{2*}، سهراب رحمانی³ و علی قوامی⁴

چکیده

خط‌مشی‌گذاری کارآفرینی در کشورهای مختلف دنیا با درجات متفاوت توسعه‌یافتگی طیف گسترده‌ای از خط‌مشی‌های مختلف همچون حمایت‌های مالی، نوآوری، فنی و مشاوره‌ای، توسعه صنایع کوچک و متوسط، بهبود قوانین، امور اداری، شرایط اشتغال و آموزش را شامل می‌شود. هدف این پژوهش یافتن حوزه‌های نوآورانه و تجارب موفق و عملیاتی برای خط‌مشی‌گذاری آموزش کارآفرینی کشور ایران با سرمایه انسانی شایسته بود. این پژوهش از نوع آمیخته کیفی-کمی و روش اجرای بخش کیفی آن توافق مقایسه تحلیلی با رویکرد مطالعه تطبیقی در 23 کشور منتخب دنیا و بخش کمی آن مدلسازی معادلات ساختاری با رویکرد حداقل مربعات جزئی بود. یافته‌های پژوهش نشان داد که حوزه‌های آموزش کارآفرینی را می‌توان در چهار طبقه ظرفیت‌سازی و غنی‌سازی محیط آموزش کارآفرینی با قدرت تبیین 54%، آموزش در کارآفرینی (آموزش کارآفرینان بالقوه) 28%، آموزش برای کارآفرینی (آموزش کارآفرینان بالفعل) 18% و آموزش درباره کارآفرینی (تربیت محققان و مشاوران حوزه کارآفرینی) 13% دسته‌بندی کرد. کشورهای درحال توسعه و توسعه‌یافته در راهبرد سوم و چهارم تفاوت بارزی با هم دارند. مبتنی بر یافته‌های پژوهش توصیه می‌شود بازآفرینی دوره‌های آموزش کارآفرینی در مدارس با تأکید بر سالهای پایانی دبیرستان، آموزش مهارت‌های جدید به کارآفرینان و کارکنان کسب‌وکارهای کوچک و متوسط، توانمندسازی بیکاران و روستاییان، تدریس واحد کارآفرینی در تمام رشته‌های دانشگاهی با استفاده از فناوریهای نوین آموزشی و مشارکت همه ذینفعان به‌ویژه بخش خصوصی و سازمانهای مردم‌نهاد در دستور کار خط‌مشی‌گذاری آموزش کارآفرینی قرار گیرد.

کلید واژگان: آموزش کارآفرینی، پرورش کارآفرینی، توانمندسازی بیکاران و روستاییان، خط‌مشی‌گذاری آموزش.

1. استادیار دانشکده کارآفرینی دانشگاه تهران، تهران، ایران: ali_davari@ut.ac.ir

2. مقطع دکتری کارآفرینی توسعه، پژوهشگر حوزه کارآفرینی، تهران، ایران.

* نویسنده مسئول: ir.innovator@gmail.com

3. مقطع دکتری کارآفرینی بین‌الملل، پژوهشگر حوزه کارآفرینی، تهران، ایران: s_rahmani1348@yahoo.com

4. مقطع دکتری کارآفرینی فناوری، پژوهشگر حوزه کارآفرینی، تهران، ایران: ghavami.ali@gmail.com

پذیرش مقاله: 1395/9/5

دریافت مقاله: 1394/11/18

مقدمه

توسعه اقتصادی عبارت از رشد همراه با افزایش ظرفیتهای تولیدی، فیزیکی، انسانی و اجتماعی است. هدف از توسعه اقتصادی افزایش ثروت و رفاه مردم جامعه و ایجاد اشتغال است. روند توسعه اقتصادی در کشورهای پیشرفته بیانگر این واقعیت است که اقتصاد تحت تأثیر کارآفرینی است، به‌گونه‌ای که کارآفرینان در توسعه اقتصادی کشورهای پیشرفته نقش محوری دارند (OECD, ۲۰۱۰). نقش کارآفرینی به‌عنوان نیروی محرکه رشد اقتصادی در دیدگاه‌های شومپیتر بیان شده است. لذا، در دهه‌های اخیر دولتها به‌طور جدی کارآفرینی را تشویق کرده‌اند. دولتها با تدوین راهبردها، سیاستها و برنامه‌های عملی به‌منظور گسترش روحیه و رفتار کارآفرینانه، آموزش و مشاوره، ایجاد فضایی مناسب برای فعالیت کارآفرینان در عرصه‌های مختلف اقتصادی-اجتماعی، رفع موانع، ایجاد ارتباط و همکاری بین آنها و تسهیل دستیابی آنان به بازارهای جهانی در فراهم ساختن شرایط و تسهیلات لازم برای شروع فعالیت کارآفرینان نقش مؤثری در توسعه کارآفرینی ایفا می‌کنند (Lundström, Vikström, Fink, Meuleman, Glodek, Storey, & Kroksgård, 2014: 942).

حمایتهای آموزشی، مالی و خدماتی، حمایت‌های نوآورانه، حمایت‌های فنی و مشاوره‌ای، توسعه همکاری‌های صنایع کوچک و بزرگ، بهبود قوانین و امور اداری، ایجاد اشتغال و شرایط کاری، امور دولتی و ... از جمله خط‌مشی‌هایی است که دولت با همکاری بخش‌های غیردولتی می‌تواند برای توسعه کارآفرینی انجام دهد.

طی سه دهه آموزش کارآفرینی در جهان به‌طور چشمگیر از 600 کالج و دانشگاه در سال 1986 به بیش از 5000 دوره در 2600 مؤسسه آموزشی تا سال 2015 افزایش یافته است که حاکی از توجه ویژه به این حوزه است؛ علی‌رغم این رشد چشمگیر، به حوزه‌های مورد نیاز برای توسعه خط‌مشی آموزش کارآفرینی توجه کافی نشده است (Greene, ۲۰۱۰: ۶).

کشور ایران در برنامه ششم توسعه به دنبال دستیابی به متوسط رشد سالانه 8% در تولید ناخالص داخلی، 6,7% رشد سالانه تولید سرانه، 2,8% رشد سالانه بهره‌وری کل عوامل تولید، 3,9% متوسط رشد سالانه اشتغال و کنترل نرخ بیکاری در سطح متوسط سالانه 10,2% بوده است (Islamic Parliament of Iran, 2016: 2-4) و به نظر می‌رسد برای تحقق شاخص‌های مهم اقتصاد کلان، خط‌مشی توسعه کارآفرینی اهمیت زیادی دارد و بی‌توجهی به آن پیامدهای نامطلوبی داشته باشد. هدف این پژوهش بررسی حوزه‌های خط‌مشی^۵ آموزش کارآفرینی در تجارب موفق 23 کشور منتخب جهان بود که شناسایی مهم‌ترین این حوزه‌ها می‌تواند در توسعه کارآفرینی کشور نقش کلیدی داشته باشد. هرچند پژوهش‌های پیشین در زمینه آموزش کارآفرینی به وفور به موضوعاتی همچون تأثیر آموزش کارآفرینی بر

^۵. خط‌مشی مجموعه‌ای از اقدام‌های به نسبت پایدار و هدفمند برای حل مسئله عمومی است و درون هر خط‌مشی حوزه‌های خط‌مشی (حوزه‌های دست‌کاری) وجود دارد (Danaeifard, 2010).

توسعه رفتارهای کارآفرینانه، مهارت‌های کارآفرینی کارکنان، مبانی کارآفرینی، برنامه‌های درسی کارآفرینانه، کارآفرینی در کسب‌وکارهای کوچک پرداخته‌اند، تا کنون سخن‌شناسی جامعی از حوزه‌های این خط‌مشی ارائه نشده و از سویی، تأثیر کمی هر یک از این حوزه‌ها در کشور ایران تبیین نشده است که پژوهش حاضر پاسخ به این نیاز است.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

در طول دهه گذشته آموزش کارآفرینی به موضوع مهم پژوهشی در حوزه خط‌مشی گذاری تبدیل شده است. یکی از دقیق‌ترین تعاریف کارآفرینی در حوزه آموزش، تعریف رفتاری آن شامل توانایی فرد برای داشتن طیف وسیعی از مهارت‌های ضروری و ویژگی‌های منحصر به فرد، خلاق و نوآور در کسب‌وکار (اشتغال یا خوداشتغالی) است (Bridge, Hegarty & Porter, ۲۰۱۰). تفسیر بسیار نزدیک این رفتار کارآفرینی توانایی فرد برای تبدیل ایده به عمل همراه با خلاقیت، نوآوری، ریسک‌پذیری و همچنین توانایی برنامه‌ریزی و مدیریت پروژه‌ها به‌منظور دستیابی به اهداف است (Curavic, 2011, cited in Kozlinska, 2011).

واسالویبا (Mwasalwiba, ۲۰۱۰) با تحلیل بیش از 20 مقاله علمی نشان داد که واژه‌های کلیدی در آموزش کارآفرینی عبارت از نگرشها، ارزشها، شهود و رفتار (32٪)، مهارت‌های فردی (32٪)، کسب‌وکارهای جدید (18٪)، تشخیص فرصت (9٪) و مدیریت شرکت‌های موجود (9٪) است. امروزه، این موارد از نظر مفهومی شبیه به مفاهیمی همچون توانایی فردی، مهارت، خلاقیت و کار است. اهداف آموزش کارآفرینی شامل افزایش نگرشهای کارآفرینانه، روح و فرهنگ آن در میان افراد جامعه (34٪)، ارتباط محققان با کسب‌وکارهای مخاطره‌آمیز جدید و ایجاد اشتغال (27٪)، افزایش همکاری و کمک در جامعه (24٪) و تحریک مهارت‌های کارآفرینی (15٪) است.

راپوسو و پاکو با استناد به گزارش سال 2008 کنسرسیوم کارآفرینی ایالات متحده آمریکا نشان دادند که دانش اصلی ایجاد شده از طریق آموزش کارآفرینی شامل توانایی تشخیص و دنبال کردن فرصت با تولید ایده‌های جدید و جذب منابع مورد نیاز، توانایی ایجاد و راه‌اندازی شرکت جدید و توانایی تفکر به شیوه‌ای خلاق و انتقادی است. اهداف عمده آموزش کارآفرینی عبارت‌اند از: الف. توسعه محرک‌های کارآفرینی در میان دانش‌آموزان (افزایش سطح آگاهی و انگیزه) به‌منظور ترویج استارت‌آپ‌ها و کسب‌وکارهای جدید؛ ب. شناسایی و آموزش مهارت‌های دانش‌آموزان برای راه‌اندازی کسب‌وکار و مدیریت رشد آن؛ ج. کسب دانش مربوط؛ د. افزایش ظرفیت در استفاده از فناوریها، آزمون شرایط مختلف کسب‌وکار و ایجاد برنامه‌های اقدام^ه. ه. تقویت قدرت روبرویی با محیط در حال تغییر (Jamieson,

1984; Kontio, 2010; Garavan & O' Cinneide, 1994; Henry, Hill & Leitch, 2005; cited in Raposo & do Paco, 2011).

مرکز کارآفرینی ایرلند شمالی با رویکرد تشویق و توسعه ویژگیها و شایستگیهای کارآفرینانه شرکتها و سازمانها - به جای تمرکز صرف بر ایجاد کسبوکار با هدف حداکثر سازی سود شخصی - آموزش کارآفرینی را با هدف توسعه چندگانه ابعاد اجتماعی در محورهای زیر انجام داده است:

1. قابلیت استخدام (تقویت توانایی گرفتن یک کار): آمادگی کار کردن برای دیگران، فروش توانایی خود به کارفرمایان، ایفای نقش به وسیله مهارتها و دانش مناسب در محیط کار؛
2. کارآفرینی سازمانی (آمادگی ایجاد کسبوکار مخاطره‌آمیز): کارمند کارآفرین شدن، توسعه مهارتهای کارآفرینی اجتماعی، یادگیری پاسخدهی مثبت به تغییر و توسعه ایده‌های کسبوکار شخصی برای چرخشهای⁷ آتی؛
3. ایجاد کسبوکار مخاطره‌آمیز (شروع کسبوکار): تعیین اهداف ایجاد کسبوکار و برنامه‌ریزی کسبوکار (Bridge et al., 2010).

بعضی از محققان به اصطلاحاتی همچون آموزش کارآفرینی در مقابل آموزش کارآفرینانه⁸ در یک جغرافیا و زمینه مفهومی اشاره می‌کنند. برای مثال، آموزش کارآفرینی در کشورهای آمریکا و کانادا در مقابل آموزش کارآفرینانه در کشورهای انگلستان و ایرلند که اولی با هدف تقویت نگرش اعتمادبه‌نفس و با گستره موضوعات آموزشی متفاوت و دومی برای افزایش تعداد افراد فرصت‌جو به منظور ایجاد کسبوکارهای مخاطره‌آمیز نوآورانه است. این محققان به دنبال پاسخگویی به تفاوت‌های آموزش کارآفرینی در مقابل آموزش کارآفرینانه در برنامه‌های آموزشی هستند (Garavan & O' Cinneide, 1994; Jones & English, 2004; Gibb, 1999; cited in Raposo & do Paco, 2011; Kontio, 2010).

- هیس (Haase & Lautenschlager, 2011) آموزش کارآفرینی را در سه دسته‌بندی زیر ارائه کرد:
1. ویژگیهای سخت دانش مرتبط با راه‌اندازی کسبوکار یا فعالیت کارآفرینانه جدید⁹؛
  2. ویژگیهای نرم - ویژگیهای شخصیتی و رفتاری ضروری برای راه‌اندازی کسبوکار نوآورانه که ناظر بر چگونگی انجام دادن فعالیت کارآفرینانه است¹⁰؛
  3. ویژگیهای مبتنی بر انگیزش و نگرش فرد که ناظر بر چرایی و علل انجام دادن فعالیت کارآفرینانه است¹¹.

۷. Spin-out

۸. "entrepreneurial or enterprise" versus "entrepreneurship" education

۹. Know-what

۱۰. Know-how

۱۱. Know-why

نتایج مطالعه تطبیقی گرین (Greene, ۲۰۱۵: p. ۷) در حوزه خطامشی گذاری آموزش کارآفرینی در چهار کشور آمریکا، چین، فنلاند و قطر نشان داد که مباحث کلیدی این حوزه شامل اهداف چندگانه آموزشی، تنوع در محتوای آموزش، ایفای نقش اعضای هیئت علمی، تنوع آموزش پذیران، اهمیت مکان، روش و تأمین منابع آن و نوآوریهای آموزشی هستند.

پژوهشهای داخلی نیز در زمینه آموزش کارآفرینی به موضوعاتی همچون تأثیر آموزش کارآفرینی بر توسعه رفتارهای کارآفرینانه (Saeidi Mehrabad & Mohtadi, ۲۰۰۹: ۵۷)، نقش آموزش کارآفرینی در توسعه کسب‌وکارهای کوچک و متوسط ایران (Moghimi & Ahmadpoor, 2008: 207)، بررسی شکاف بین وضعیت موجود و وضعیت مطلوب نظام آموزش غیررسمی کارآفرینی کشور و تبیین نقش نهادهای اثرگذار در این حوزه (Rahmati, Moghimi & Alvani, 2011: 29)، اثربخشی آموزشهای حرفه‌ای بر مهارتهای کارآفرینی کارکنان (Shekari & Heydarzadeh Arani, 2012: 109)، نقش آموزش مبانی کارآفرینی در قصد کارآفرینی (Arasti, Saeidbenadaki & Imanipoor, 2012: 107)، نقش برنامه درسی کارآفرینانه بر 13 ویژگی برتر کارآفرینان (۱۶۵: ۲۰۱۳، Rezaeizadeh, Ansari, Arefi & Murphy)، نقش کسب مهارتهای کارآفرینی بر قصد کارآفرینانه (۹۹: ۲۰۱۶، Zia & Vaghar Mosavi)، نقش آموزش کارآفرینی و مهارتهای کارآفرینی بر تقویت بعد سرمایه انسانی در اکوسیستم کارآفرینی (Ghambarali, Agahi, Alibeygi & Zarafshani, 2016: 46) پرداخته‌اند.

روش پژوهش

این پژوهش از نوع آمیخته کمی-کیفی بود که پس از استخراج مدل از بخش کیفی در بخش کمی آزمایش شد. بخش کیفی با رویکردی استقرایی و روش اجرای آن روش توافق مقایسه تحلیلی¹² با رویکرد مطالعه تطبیقی بود. روش توافق بر اشتراکات میان موارد تمرکز می‌کند. محقق مواردی را که پیامدهای مشترکی دارند فهرست می‌کند و سپس، به دنبال دلیل پیامدهای مشترک آنها می‌گردد، هرچند سایر ویژگی موارد ممکن است تفاوت داشته باشند. این روش با فرایند حذفی ادامه پیدا می‌کند (Newman, 2015: 473). دلیل انتخاب این روش شناسایی حوزه‌های محوری و کلیدی کشورهای منتخب مورد مطالعه به منظور یافتن راهکاری نوآورانه و عملیاتی برای خطامشی گذاری آموزش کارآفرینی بود. روش تطبیقی از جمله روشهایی است که به‌رغم قدمت و اهمیت آن کمتر از منظر روش‌شناسی مورد توجه قرار گرفته و تحولات آن فقط در یکی دو دهه گذشته در جهان دنبال شده است (Becker, 1995; Ragin, 1987). محققان تطبیقی علاقه‌مند به تعیین شباهتها و تفاوتها میان واحدهای کلان اجتماعی هستند (Fazeli, 2010: 83).

مبنای گزینش کشورهای منتخب در این تحقیق آن است که خط‌مشی‌های آموزشی توسعه کارآفرینی آنها دارای ویژگی‌های تنوع، شفافیت و تجارب موفق و نیز امکان دسترسی به مستندات آنها فراهم بوده است. همچنین ترکیب کشورهای انتخابی شامل 13 کشور توسعه‌یافته (آلمان، ایتالیا، فنلاند، هلند، اتریش، سوئد، مجارستان، لهستان، استرالیا، آمریکا، انگلستان، کره جنوبی و کانادا)، 9 کشور درحال توسعه (رومانی، قزاقستان، مالزی، اندونزی، هند، سنگاپور، تایلند، فیلیپین و تایوان) و یک کشور کمتر توسعه‌یافته (بنگلادش)¹³ بوده است.

پس از جمع‌آوری داده‌ها و سنخ‌شناسی¹⁴ انواع حوزه‌های آموزشی در کشورهای منتخب، تحلیل آنها در دو گام اصلی شامل کدگذاری باز (استخراج شواهد) و کدگذاری محوری (تلفیق موارد مشابه یا شناسایی شاخصها) برداشته شد.

در بخش کمی با انتخاب نمونه‌ای 61 نفری خبرگان از روش مدلسازی معادلات ساختاری¹⁵ (SEM) با رویکرد حداقل مربعات جزئی¹⁶ (PLS) با استراتژی تأیید مدل¹⁷ استفاده شد (PLS-SEM). دلیل استفاده از رویکرد PLS در این پژوهش برتری این روش برای نمونه‌های کوچک، داده‌های غیر نرمال و سروکار داشتن با مدل اندازه‌گیری از نوع سازنده¹⁸ بود. این روش آماری ابزار مناسبی برای بررسی ارتباطات میان چند متغیر در یک مدل را فراهم می‌سازد. در استراتژی تأیید مدل پس از تدوین مدل بر اساس مبانی نظری پژوهش تناسب مدل با داده‌های جمع‌آوری‌شده از نمونه آماری بررسی می‌شود (Davari & Rezazadeh, ۲۰۱۴: ۲۱).

یافته‌ها

الف. بخش کیفی

سنخ‌شناسی حوزه‌های آموزشی در کشورهای منتخب جهان: به‌منظور توافق درخصوص اشتراکات میان راهبردهای حوزه‌های آموزشی کشورهای منتخب جهان اقدامهای مشترک حوزه آموزش کارآفرینی فهرست و سپس، با مطالعه مقوله‌ها و کدهای باز و محوری، حوزه‌های مشترک آنها در فرایندی حذفی انتخاب شدند. در جدول 1 اقدامهای استخراج شده درخصوص حوزه‌های آموزشی در کشورهای منتخب ارائه شده است. ترتیب قرار گرفتن کشورها در این جدول برحسب شاخص توسعه انسانی (HDI) است که مقدار آن در عدد داخل پرانتز ذیل کد اختصاری هر کشور درج شده است.

۱۳. دسته‌بندی توسعه‌یافتگی بر مبنای گزارش سازمان ملل متحد است (UN, ۲۰۱۲).

۱۴. Typology
۱۵. Structural Equation Modeling
۱۶. Partial Least Squares
۱۷. Confirmatory Modeling Strategy
۱۸. Formative

جدول 1- استخراج اقدامهای حوزه آموزش کارآفرینی در کشورهای منتخب جهان

ردیف	نام کشور	اقدامهای آموزشی
1	استرالیا AUS (0/938)	ارائه دروس مدیریت ¹⁹ و اعطای مشوق برای بهبود کیفیت (AUS1)، اعطای گواهینامه صلاحیت به کارآموزان و مشاوران شرکتهای کوچک (AUS2)، استفاده از وسایل کمک آموزشی پیشرفته (AUS3) و برگزاری سمینارهای مختلف (AUS4) (Spike Innovation, 2015)
2	اتریش AU (0/938)	آموزش حرفه‌ای کارکنان SME ها (AU1)، تجربه مدیریت یک طرح «کسب و کار کوچک» توسط دانش آموزان دبیرستان (AU2)، اجباری کردن ایجاد یک «شرکت مجازی» از مدل یک شرکت واقعی در کالجهای بازرگانی و مدارس کسب و کار (AU3)، ایجاد کرسی مدیریت نوآوری و ایجاد کسب و کار (AU4)، ایجاد مرکز عالی کسب و کار معلمان (AU5)، اعطای جایزه ملی نوآوری (AU6)، اجرای پروژه انتشار دانش فنی «از علم تا عمل» (AU7)، حمایت مالی از دوره آموزشی جدید (AU8)، «ملاقات شرکت به شرکت» (AU9)، اصلاح قانون مالیات برای کاهش هزینه‌های آموزش کارکنان (AU10)، حمایتی نوآوری، حمایت از کارآفرینان جوان از طریق آموزش و مشاوره (AU11) و اجرای برنامه‌های کارآفرینی در دانشگاهها (AU12) (EACEA, 2016).
3	آمریکا USA (0/937)	تحقیقات نوآوری در کسب و کارهای کوچک (USA1)، انتقال فناوری به کسب و کارهای کوچک (USA2)، مشاوره و آموزشهای کاربردی (USA3)، ایجاد مراکز اطلاعاتی کسب و کارهای کوچک ²⁰ (USA4)، انتشارات ²¹ (USA5)، اطلاع رسانی رایانه‌ای (USA6)، برنامه آموزش بازنشستگان نیروهای مسلح ²² (USA7)، کنفرانسهای توسعه و انتقال فناوری (USA8)، آموزشهای کاربردی به بومیان (USA9) و آموزشهای کاربردی به زنان (USA10) (SBA, 2016).
4	هلند NE (0/921)	آموزش حرفه‌ای کارکنان SME ها ²³ (NE1)، برنامه ابتکاری آموزش ²⁴ (NE2)، تأسیس «مؤسسه محوری» ²⁵ (NE3)، اختصاص تسهیلات آموزشی (NE4) و تشکیل کارگروههای مشورتی (NE5) (EACEA, 2016).
5	آلمان GE GE	دوره آموزشی یک ساله برای دانش آموزان سال چهارم دبیرستان ²⁶ (GE1)، اهدا جوایز کارآفرینی به دانش آموزان (GE2)، ایجاد کرسی آموزشی کسب و کار در دانشگاه ²⁷ (GE3)، ایجاد کسب و کارهای فناور

۱۹. The Department of Technical and Further Education (TAFE)

20. به عنوان جعبه ابزارهای فناورانه SBA شناخته می‌شوند و در آنها آخرین اطلاعات مربوط به فناوری در زمینه‌های سخت‌افزاری، نرم‌افزاری و ارتباطات به کسب و کارهای کوچک ارائه می‌شود. مشاوره و آموزشهای کاربردی این مراکز را هیئت خدماتی مدیران بازنشسته (SCORE) و سایر سازمانها ارائه می‌کنند.

21. بیش از 300000 نسخه انتشارات چاپی، فیلمهای ویدیویی و برنامه‌های رایانه‌ای در سال منتشر می‌شود و به صورت رایگان یا با هزینه اندک در دسترس جامعه قرار می‌گیرد.

22. در این برنامه آموزشهای کاربردی 18 ماهه ای شامل کارگاههای آموزش حسابداری، بازاریابی، استفاده از رایانه، تهیه طرح توجیهی و اخذ وام از طریق پیمانکاران SBA ارائه می‌شود.

23. 32 درصد SME ها در سال 1998 درگیر آموزش حرفه‌ای بوده‌اند.

24. به موجب آن شرکت کنندگان و ارائه دهندگان خدمات آموزشی بتوانند با یکدیگر کار کنند، سوق دادن حداقل 50 نفر به سوی حرفه‌ای که بروز نقص ساختاری در آن وجود دارد، برداشتن موانع قانونی و معرفی قالبهای آموزشی جدید.

25. عمده فعالیت این مؤسسه شامل گردهمایی دولت، بخش آموزش و کسب و کارها در کنار هم، دوره‌های آموزش علوم و فناوری و حمایت مالی از پروژه‌های علم و فناوری دانش آموزان است.

26. پروژه Junior مؤسسه Instiutder Deutschen Wirtschaft

27. با حمایت بانک توازن آلمان (Deutsche Ausgleichbank)

ردیف	نام کشور	اقدامهای آموزشی
	(0/920)	از طریق دانشگاه ²⁸ و اعطای جایزه (GE4)، اعطای بورس تحصیلی جزئی برای کمک به تدارکات ایجاد کسب‌وکار (GE5)، انتشار دانش اقتصاد در مدارس (GE6)، گنجاندن نیازهای صنعت در راهبرد مدرسه (GE7)، معرفی کارآفرینی به عنوان انتخابی بالرزش در مراحل اولیه آموزش (GE8) و تدریس مواد کارآفرینی در اغلب کرسیهای استادی (GE9) (RatSWD, 2016).
6	سوئد SW (0,916)	ترویج فعالیتهای فردی کارآفرینانه (SW1)، همکاریهای مشترک بین محققان دانشگاهی و سایر فعالان جامعه (SW2)، افزایش رشته‌های کارآفرینی در دانشگاهها (SW3)، تشکیل «خانه سبز» توسط دانشجویان در دانشگاهها ²⁹ (SW4)، اهدای جایزه به مخترعان جوان ³⁰ (SW5)، تبلیغات، اطلاع‌رسانی و ارتقای رقابت در تلویزیون (SW6)، آموزش حرفه‌ای بزرگسالان (SW7) و اجرای طرح «بتکار آموزش بزرگسالان» ³¹ (SW8) (EACEA, 2016).
7	کانادا CA (0/911)	افزایش آگاهی و انگیزه کارآفرینی به‌خصوص در جوانان (CA1)، آموزش در تمام زمینه‌ها برای رقابتی شدن اقتصاد (CA2) و حمایت از تحقیقات و بسط دانش کارآفرینی (CA3) (European Commission, ۲۰۱۵)
8	کره جنوبی SK (0/909)	دوره آموزش مربیان فنی صنایع، کارشناسان و مدیران کشورهای دیگر ³² (SK1)، نظام کارکنان ماهر ³³ (SK2)، تشکیل سمینارها و کارگاههای آموزشی ملی و بین‌المللی (SK3) و ایجاد سیستم پزشک شرکتها ³⁴ (SK4) (Park, 2015).
9	سنگاپور SI (0/895)	معرفی تفکر خلاق در مدارس از سوی وزارت آموزش و پرورش (SI1)، تلاش دانشگاهها برای ایجاد علاقه به کسب‌وکار و صنعت در دانشجویان (SI2)، آموزش کارکنان برای بهبود رقابت در سطح بین‌المللی (SI3)، ارائه خدمات رایانه‌ای ³⁵ (SI4)، اعطای جایزه به کارآفرینان و شناساندن آنها از طریق رسانه‌های گروهی ³⁶ (SI5) و ارائه برنامه‌های آموزشی در دانشگاهها ³⁷ (SI6) (UNCTAD, ۲۰۱۲).
10	فنلاند FI	آموزش حرفه‌ای کارکنان SME ها (FI1)، آموزش کارآفرینی از دوران دبستان تا دانشگاه (FI2)، اعطای درجه صلاحیت کارآفرینی در دبیرستان ³⁸ (FI3)، آموزشهای کارآموزی برای کارآفرینی (FI4)،

28. مدل آزمایشی «Exist»

29. این مراکز در چندین شهر به‌منظور ایجاد انگیزه و حمایت‌های عملی از کارآفرینی و افزایش تبادل اطلاعات ایجاد شد.

30. جایزه Finnupp به مخترعان جوان 13 تا 16 ساله توسط وزارت صنایع، استخدام و ارتباطات، وزارت آموزش و مرکز نوآوری اهدا می‌شود.

31. تحت این برنامه بالغ بر یک‌صد هزار نفر هرساله به‌خصوص بیکاران کم‌سواد فرصتی را به‌دست می‌آورند تا آموزش دبیرستان را به‌عنوان پایه‌ای برای یادگیری طولانی در زندگی طی کنند.

32. کارآفرینان کره‌ای فرصت پیدا می‌کنند با تبادل اندیشه با کارشناسان سایر کشورها دانش و آگاهی خود را از بازارهای هدف صادراتی و فرهنگ این کشورها بسط دهند و با قرار گرفتن در شبکه‌ای از روابط اجتماعی چندملیتی به ایده نوینی دست یابند.

33. در این نظام جوانان فارغ از خدمت وظیفه عمومی در ارتش مهارت به‌دست می‌آورند و به SME ها معرفی می‌شوند.

34. در این سیستم محققان از شرکتهای کوچک و متوسط بازدید می‌کنند و راهنماییهای فنی به آنها ارائه می‌دهند.

35. شورای ملی رایانه وظیفه دارد کشور سنگاپور را به راهبرد اطلاعاتی رایانه‌ای برای بهبود رقابت در سطح بین‌المللی مجهز کند.

36. چند نمونه از جوایز و معرفی کارآفرینان عبارتند از: اعطای جایزه سال به کارآفرین نمونه توسط مرکز توسعه کارآفرینی دانشگاه فناوری «نایانگ»، جایزه ویژه «بیزنس تایمز» و «DHL» برای شرکت کارآفرین نمونه سال، بخش یک برنامه تلویزیونی برای تشریح زندگی کارآفرینان برجسته و چاپ نشریات متعددی که در آنها ماجرای موفقیت کارآفرینان شرح داده شده است.

37. یکی از برنامه‌های آن توسعه مهارتهای شخصی است و دروسی همچون مقدمه‌ای بر مدیریت خط‌پذیری، چگونگی تهیه برنامه کسب‌وکار، تأمین مالی کسب‌وکار و مدیریت برای موفقیت کسب‌وکار را آموزش می‌دهد.

38. داشتن دو درجه مخصوص کارآفرینی در سطح دبیرستان (درجه تخصصی صلاحیت کارآفرینی و درجه پایین‌تر صلاحیت کارآفرینی).

ردیف	نام کشور	اقدامهای آموزشی
	(0/892)	توسعه دپارتمانهای آموزشی مختلف ³⁹ (FIS)، تشویق کارآفرینی از طریق اهدای جوایز ⁴⁰ (FI6) و ترسیم چشم‌اندازهای جدید کارآفرینی ⁴¹ (FI7) (۲۰۱۵، European Commission)
11	ایتالیا IT (0/881)	آشنایی دانش‌آموزان سال آخر دبیرستان با شرکتها ⁴² (IT1)، آموزش فنی حرفه‌ای ⁴³ (IT2)، آموزش فنی بالاتر ⁴⁴ (IT3)، آموزش ویژه شرکتی ⁴⁵ (IT4)، ارائه دوره‌های مهندسی صنایع و مدیریت ⁴⁶ (IT5) و ایجاد دوره فوق لیسانس مدیریت ⁴⁷ (IT6) (۲۰۱۶، EACEA).
12	بریتانیا UK (0/875)	تولید محتوا (UK1)، افزایش ظرفیتهای علمی و فنی کسب‌وکارهای کوچک (UK2)، بهبود و افزایش دانش و مهارتهای مدیریتی (UK3)، اطلاع‌رسانی و مشاوره بر اساس نیازهای مدیران (UK4)، حمایت اطلاعاتی از کسب‌وکارها (UK5)، برنامه دسترسی به دانش ⁴⁸ (UK6)، برنامه پیوند ⁴⁹ (UK7)، برنامه Foresight ⁵⁰ (UK8) و ایجاد انکوباتورهای کسب‌وکار (UK9) (۲۰۱۶، EACEA).
13	مجارستان HUN (0/831)	طرح ملی تربیت کارآفرینان با حمایت مالی دولت (HUN1)، چاپ سالانه کتاب «وضعیت کسب‌وکارهای کوچک و متوسط» (HUN2) و تأسیس بنیاد توسعه فناوری برای ارتقای سطح کیفی صنایع کوچک و متوسط (HUN3)؛ (۲۰۱۶، EACEA).
14	لهستان PO (0/821)	داشتن دو نوع استراتژی آموزشی برای مدیران و کارآفرینان در دانشگاهها (PO1)، راهبرد فوق‌دیپلم یک‌ساله برای کارآفرینان (PO2)، برنامه آموزشی یک سال و نیمه برای دانشجویان رشته اقتصاد (PO3) و آموزش گسترده دروس کارآفرینی به معلمان (PO4) (۲۰۱۶، EACEA).
15	رومانی RO (0/786)	ایجاد مرکز بین‌المللی مطالعات کارآفرینی (ICES) به‌منظور تأمین کمبود مهارتهای کارآفرینی ⁵¹ (RO1) (۲۰۱۶، EACEA).
16	مالزی	ارائه دوره‌های تحصیلی کارآفرینی یا کسب‌وکارهای کوچک در بسیاری از دانشگاهها (MA1)، پرداخت

39. برای مدیران شرکتها، افراد کلیدی و کسانی که می‌خواهند کارآفرین شوند.
40. اعطای جایزه بین‌المللی ریاست جمهوری سالانه کارآفرینی به 4 کارآفرین موفق توسط اتحادیه شرکتها فنلاندی.
41. اجرای پروژه‌های جدید «چشم‌اندازهای جدید کارآفرینی در سال 2020 میلادی» توسط دانشگاه و مرکز تحقیقات آتی.
42. با همکاری سازمانهای کسب‌وکارهای کوچک (SME) ها.
43. پروژه (FIS) برای برآورده سازی نیاز آموزش کارگران سطح متوسط (کارگران فنی، حرفه‌ای، ماهر و...) SME ها.
44. پروژه نمونه (IFTS) برای آموزش محققان سطح بالا، تکنسین‌ها، مدیران و اپراتورهای تولید (بیش از 50 درصد کارکنان آموزشی از شرکتها تأمین می‌شوند) (600 دوره آموزشی).
45. توسط اتاقهای بازرگانی 811 طرح آموزشی برای 13000 دانش‌آموز اجرا شده است.
46. ارائه در بیش از 20 دانشگاه ایتالیایی مانند دانشکده مدیریت کسب‌وکار باکوئی، 855 دوره آزاد را برای 10000 نفر.
47. در شرکتها کوچک به مدت 12 ماه برای افراد زیر 28 سال که قصد دارند در آینده کسب‌وکار خانوادگی داشته باشند.
48. هدف ایجاد ارتباط بین کسب‌وکارها و مراکز تحقیقاتی است، مانند طرح اشتغال به کار متخصصان به مدت 2 سال در SME ها و رشد یابنده با هدف تحقیق و آموزش، اجرای پروژه‌هایی توسط دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی برای کسب‌وکارها و به‌عنوان پروژه‌های پایان‌نامه تحصیلی و کارآموزی تابستانی دانشجویان دوره لیسانس در کسب‌وکارها.
49. (LINK) مکانیسم اصلی دولت بریتانیا برای ایجاد همکاری بین صنعت و دانشگاه در اجرای پروژه‌های تحقیق و توسعه است و طی آن از طرحهای مذکور حمایت مالی می‌شود. دولت بریتانیا تا 50 درصد هزینه‌های قابل قبول این طرحها را می‌پردازد و تمام کسب‌وکارها بدون توجه به اندازه می‌توانند متقاضی استفاده از این تسهیلات باشند.
50. از سال 1994 این طرح در مراکز خدمات کسب‌وکار فعال اجرا شده است. پانل‌ها، هسته مرکزی برنامه محسوب می‌شوند. هر پانل ترکیبی است از صاحبان صنایع، اساتید دانشگاهی و نمایندگان دولت است که در کنار خود گروه‌های کاری دارند و بر آینده متمرکز و در صورت نیاز پروژه‌هایی را برای انجام در بیرون پانل تعریف می‌کنند.
51. توسط مرکز بین‌المللی کسب‌وکارهای خصوصی حمایت می‌شود که بیش از 3000 کارآفرین را آموزش داده است.

ردیف	نام کشور	اقدامهای آموزشی
	MA (0/769)	وام به دانشجویان دارای چند طرح کسب‌وکار (MA2)، تأسیس دفتر مشاوره و نوآوری دانشگاه فناوری مالزی (MA3) و تألیف کتاب در حوزه کارآفرینی (MA4) (Mason, ۲۰۱۱).
17	قزاقستان KA (0/754)	راه‌اندازی مرکز حمایت توسعه کارآفرینی (اطلاع‌رسانی KA1، آموزش KA2، مشاوره KA3) ⁵² (Kydyrova et al., ۲۰۱۶)
18	تایوان TA (0/751)	تأمین نقدینگی آموزش واحدهای صنعتی کوچک و متوسط ⁵³ (TA1)، پرداخت یارانه آموزشی پس از موفقیت در دوره آموزشی توسط دولت (TA2)، آموزش فراگیر (TA3)، تربیت مدیریت کارآفرینی در سطح دبیرستان و کالج (TA4)، تربیت مدیران کارآفرینی در سطح دانشگاه و مؤسسات عالی (TA5) و اجباری بودن دروس نظری مربوط به مدیریت کارآفرینی در دوره متوسطه و دانشگاه (Chen, (TA6) (2015).
19	فیلیپین PH (0/694)	مشاوره به برنامه توسعه شرکتهای خرد (BSMBD) ⁵⁴ از طریق ایجاد مراکز مطالعات امکان‌سنجی انتقال فناوری و آموزش، بازاریابی و تأمین مالی (PH1)، یکپارچگی آموزشهای کارآفرینی (PH2)، ارتقای منابع انسانی و آموزش توسط شورای سیاستگذاری SME ⁵⁵ (PH3)، ارائه خدمات تحقیقات آموزش و توسعه‌ای توسط مؤسسات دانشگاهی (PH4)، آموزش مدیریت ریسک‌پذیر و کارآفرینی در دبیرستان (PH5) و دانشگاه با عنوان "Entretex" (PH6)، پرورش، بهبود و توسعه منابع انسانی از روش «برانگیختن نیل به هدف» ⁵⁶ (PH7) و ایجاد پایگاه اطلاعات صنایع کوچک (PH8) (UNCTAD, 2012).
20	تایلند TH (0/690)	انتشار اطلاعات صنعتی و بازاریابی برای کارآفرینان روستایی (TH1)، توسعه قابلیت‌های مدیریتی و اداری کارآفرینان روستایی ⁵⁷ (TH2)، ایجاد مرکز مشورتی کسب‌وکار (با مشارکت آمریکا) برای SME ها (TH3)، ترویج رشته کارآفرینی در تمام رشته‌های تحصیلی دانشگاهها (TH4) و آموزش فشرده 16 روزه مربیان برای توسعه کارآفرینی کوچک برای روستاییان (TH5) (Ahmadpoor Dariani, (Sheyhan & Rezazedh, ۲۰۰۸: ۵۱۳-۵۸۹).
21	اندونزی INDO (0/629)	آموزش نیروی انسانی در مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای (INDO1)، آموزش مدیریتی کارآفرینان واحدهای صنعتی کوچک خود اشتغال (INDO2)، ایجاد بانک اطلاعاتی و انجام دادن مشاوره‌های مختلف (INDO3)، ارائه برنامه توسعه خوداشتغالی و کارآفرینی (SEED) ⁵⁸ (INDO4) و تألیف کتاب در حوزه کارآفرینی «(INDO5)» (UNCTAD, 2012).
22	هند INDI	برنامه‌های پرورش و توسعه مدیریت ریسک‌پذیر و کارآفرین ⁵⁹ (INDI1)، آموزش کارآفرینی در سطوح ایالتی و مرکزی به صورت کوتاه‌مدت و بلندمدت ⁶⁰ (INDI2)، آموزش کارآفرینی از راه دور (INDI3)،

52. این مرکز در 1995 شروع به کار نموده است و 70 درصد از سهام این مرکز متعلق به دولت قزاقستان است.

53. تا سقف 80 درصد بودجه موردنیاز به‌منظور تکمیل آموزشی (فنی و تخصصی) نیروهای شاغل در واحد.

54. Bureau of Small and Medium Business Development (BSMBD)

55. Small and Medium Enterprise Development (SMED)

56. Achievement Motivation Training

57. از طریق تدارک سمینارهای آموزشی درخصوص بازاریابی، دارایی و اداری.

58. دانشگاه Merdeka Malang از طریق ایجاد رشته کارآفرینی و خوداتکایی و انجام دادن فعالیت‌های اجباری درون رشته‌ای (کارآموزی اجباری) در تمام رشته‌های دانشگاه.

59. شرکتهای توسعه صنعتی ایالتی (SIDCs).

60. همواره توجه به گروههای هدف، پراکندگی جغرافیایی، تنوع زیاد در نوع آموزش و تعداد کارآموزان مد نظر است.

ردیف	نام کشور	اقدامهای آموزشی
	(0/554)	ارائه اطلاعات مورد نیاز و مشاوره به شرکتهای کوچک و متوسط ⁶¹ (INDI4)، آموزش کارآفرینی فردی و گروهی (INDI5)، آموزش کارآفرینی قومی توسط EDI ⁶² (INDI6)، ائتلاف با سازمانهای داوطلب برای آموزش کارآفرینی (INDI7)، ایجاد واحدهای درسی کارآفرینی (INDI8)، تولید نشریات، خبرنامه‌ها و گزارشها در حوزه کارآفرینی (INDI9) و ایجاد اداره مشاوره صنعتی (INDI10) (Valerio, Parton & Robb, 2014).
23	بنگلادش BA (0,515)	آموزش کارآفرینی در بخش دولتی و خصوصی برای توسعه SME ها (BA1) و اجرای برنامه توسعه کارآفرینی ⁶³ (BA2)، CEFE (Ahmadpoor Dariani et al., ۲۰۰۸: ۵۹۲).

استخراج کدهای باز و محوری از مقولات: با توجه به سخن‌شناسی صورت پذیرفته در مرحله قبل و استخراج مقولات اقدامهای آموزشی در 23 کشور جهان، کدهای باز و محوری به شرح جدول 2 استخراج شد. منطق کدگذاری محوری حوزه‌های آموزشی، دسته‌بندی آموزشهای کارآفرینانه «جمیسون» است که مطابق چارچوب وی حوزه‌های آموزشی را می‌توان به سه دسته زیر طبقه‌بندی کرد:

1. «آموزش درباره کارآفرینی⁶⁴» که هدف آن تربیت محققان و مشاوران حوزه کارآفرینی و نتیجه فعالیت آنها توسعه مرزهای دانش کارآفرینی است؛

2. «آموزش در کارآفرینی⁶⁵» که هدف آن آموزش کارآفرینان بالفعل و تمرکز بر ارتقای دانش و مهارت کارآفرینان فعلی سازمان است و در حقیقت، بازآموزی و ارائه دانش و مهارت جدید با هدف کمک به استمرار فعالیت کارآفرینان کنونی است. از این نوع آموزش می‌توان به آموزشهای تخصصی کارآفرینی اشاره کرد؛

3. «آموزش برای کارآفرینی⁶⁶» که هدف آن آموزش کارآفرینان بالقوه است و از این نوع آموزش می‌توان به آموزشهای تخصصی کارآفرینی اشاره کرد (Jamieson, 1984).

«آموزش درباره کارآفرینی» به دنبال ایجاد آگاهی و آموزش دانشجویان برای راه‌اندازی و اجرای کسب‌وکار از دیدگاه نظری است. آموزش بسیاری از ماژول‌های سازمانی و کسب‌وکار در سطح کارشناسی و کارشناسی ارشد در این گروه قرار می‌گیرد. «آموزش در کارآفرینی» بر توسعه کسب‌وکار تمرکز دارد. آموزش رشد و توسعه محصول، برگزاری دوره‌های بازاریابی به‌منظور افزایش مهارت، دانش و تقویت

61. این خدمات را مؤسسات خدمات صنایع کوچک، مراکز منطقه‌ای صنایع و 16 شبکه سازمان مشاوره‌ای صنعتی و فنی، تحت نظارت مؤسسات مالی هند با همکاری بانکهای بازرگانی و حکام ایالتی ارائه می‌کنند.

62. این مؤسسه را مؤسسات مالی هند، بانک توسعه صنعتی هند (IDBI)، شرکت تأمین مالی صنعتی هند (IFCI)، شرکت سرمایه‌گذاری و اعتبار هند (ICIC) و بانک ایالتی هند (SBI) حمایت و پشتیبانی می‌کنند.

63. در این دوره کارآفرینان بالقوه قادر خواهند بود ایده‌های کسب‌وکار خود را ارزیابی کنند و شایستگیهای خود را توسعه دهند. مدت‌زمان این دوره تمام‌وقت 4 تا 6 هفته است که به‌صورت فشرده و کوتاه‌مدت ارائه می‌شود.

64. Education about Enterprise

65. Education in Enterprise

66. Education for Enterprise

نگرش کارآفرینان و تقویت نوآوری و حل مشکلات از جمله اقدامات این نوع آموزش است. «آموزش برای کارآفرینی» بر آموزش کارآفرینان مشتاق و بالقوه‌ای متمرکز است که تمایل دارند کسب‌وکار خویش را (خوداشتغالی) آغاز کنند. آموزش آماده‌سازی طرح کسب‌وکار⁶⁷ و همچنین طرح‌های راه‌اندازی کسب‌وکار⁶⁸ از جمله این موارد هستند (Raposo & do Paco, 2011).

شایان ذکر است که با توجه به پاره‌ای از اقدامات انجام شده در 23 کشور منتخب مانند تخصیص معافیت‌های مالیاتی، اعطای یارانه به بخش آموزش کارآفرینی و از این قبیل موارد، هیچ کدام قابلیت قرار گرفتن در هیچ‌یک از طبقه‌های سه‌گانه جمیسون را نداشتند و محقق طبقه‌بندی چهارمی را با عنوان «ظرفیت‌سازی و غنی‌سازی محیط آموزش کارآفرینی»، که یکی از حوزه‌های مهم در خط‌مشی‌گذاری کارآفرینی است، به کدهای محوری افزود.

جدول 2- استخراج کدهای باز و محوری اقدام‌های آموزش کارآفرینی در کشورهای منتخب

مقوله	فراوانی	کدهای باز	کدهای محوری
IT5, PO2, PO3, SI6, UK3, AUS1, INDI2	7	برگزاری دوره‌های کوتاه‌مدت کارآفرینی	حوزه آموزش در کارآفرینی (آموزش کارآفرینان بالفعل)
SK1, AU9	2	برگزاری دوره‌های آموزش کارآفرینی بین‌المللی	
NE3, AUS4, USA8, SK3	4	برگزاری همایش‌های مشترک صنعت و دانشگاه	
IT4, FI1, NE1, AU1, TA1, INDO2, BA1, SI3, CA2, UK2, PH3, IT3, PO1	13	آموزش حرفه‌ای کارکنان و مدیران SME ها	حوزه آموزش در کارآفرینی
GE3, AU4, SW3, MA1, TA5	5	ایجاد کرسی و رشته کارآفرینی در دانشگاهها	
GE9, SI2, PH6, TH4, TA6, INDO4, AU3	7	توسعه ماهیت میان‌رشته‌ای کارآفرینی در دانشگاه ⁶⁹	حوزه آموزش برای کارآفرینی (آموزش کارآفرینان بالقوه)
FI4, BA2, INDI1, INDI3, IT6, AU12	6	برگزاری دوره‌های کارآموزی کارآفرینی (حضور و از راه دور)	
AU5, PO4, TH5	3	برگزاری دوره‌های آموزشی کارآفرینی برای معلمان	
NE2, GE7, FI5, PH2	4	آموزش مسئله محور	
GE1, IT1, FI3, AU2, TA4, GE6, FI2, TA6, SI1, PH5, INDI8, AU3	12	برگزاری دوره‌های آموزشی کارآفرینی در مدارس یا تأکید بر سال آخر دبیرستان	
INDI6, USA7, USA10	3	آموزش کارآفرینی به قشرهای ویژه (قومیتها، زنان و بازنشستگان نیروهای مسلح)	
GE2, SW5	2	اهدای جوایز کارآفرینی به دانش‌آموزان	
UK9	1	ایجاد مراکز رشد و انکوباتورها	
IT2, SW7, SW8, INDO1, TH2, TA3, KA2, RO1, SK2, INDI5, TH5	11	آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و توانمندسازی بیکاران و روستاییان	

⁶⁷. Business Plan

⁶⁸. Business Startup

⁶⁹. به این معنا که به جای ایجاد یک رشته دانشگاهی مستقل کارآفرینی، دروس کارآفرینی در تمام رشته‌های دانشگاهی تدریس شود.

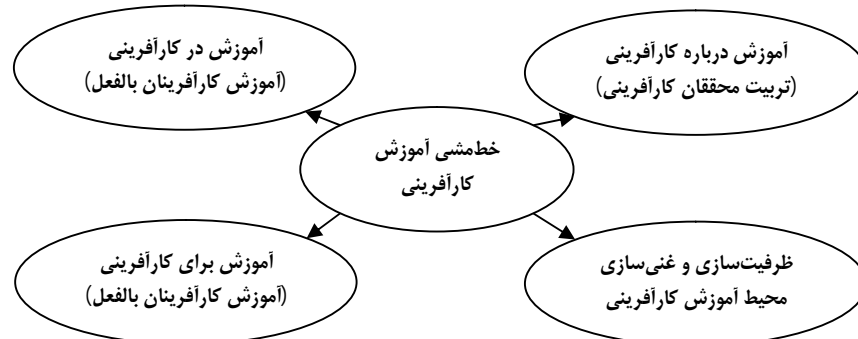
کدهای محوری	کدهای باز	فراوانی	مقوله
حوزه ظرفیت‌سازی و غنی‌سازی محیط آموزش کارآفرینی	تخصیص معافیت‌های مالیاتی و یارانه به بخش آموزش کارآفرینی	7	AU10, TA2, MA2, NE4, HUN1, GE5, AU8
	ائتلاف با سازمان‌های داوطلب برای آموزش کارآفرینی	1	INDI7
	ایجاد کارگروه‌های مشورتی کارآفرینی	14	NE5, AU11, MA3, INDO3, TH3, AUS2, USA3, UK4, KA3, PH1, SK4, INDI4, INDI10, SW2
	تولید محتوا در حوزه کارآفرینی	7	HUN2, MA4, INDO5, USA5, UK1, AU7, INDI9
	استفاده از وسایل کمک‌آموزشی پیشرفته	1	AUS3
	آرمان پروری کارآفرینی	6	GE8, SW1, SW6, CA1, PH7, FI7
	اهدای جوایز کارآفرینی در سطح ملی	4	FI6, AU6, SI5, GE4
	اطلاع‌رسانی آموزشی (حضوری و رایانه‌ای و تقویت بانک‌های اطلاعاتی)	10	USA4, USA6, UK5, SI4, TH1, KA1, PH8, INDO3, UK4, SW6
	تحقیق و توسعه کارآفرینی با منشأ دانشگاهی (بیوند کسب‌وکار با دانشگاه)	10	GE4, SW4, HUN3, USA2, CA3, USA1, USA2, PH4, UK6, UK7
	آینده‌پژوهی حوزه آموزش	1	UK8

با توجه به نتایج جدول 2 می‌توان کدهای محوری نهایی و فراوانی کلی آنها را با توجه به درجه توسعه‌یافتگی این کشورها به شرح جدول 3 خلاصه کرد.

جدول 3- فراوانی حوزه‌های خط‌مشی‌گذاری آموزش کارآفرینی

کد محوری	کشورهای توسعه یافته	کشورهای در حال توسعه	کشورهای کمتر توسعه یافته	جمع
1 آموزش برای کارآفرینی	25(28%)	16(32%)	1(50%)	42(30%)
2 آموزش در کارآفرینی	19(21%)	6(12%)	1(50%)	26(18%)
3 آموزش درباره کارآفرینی	5(6%)	7(14%)	-	12(9%)
4 ظرفیت‌سازی و غنی‌سازی محیط آموزش کارآفرینی	40(45%)	21(42%)	-	61(43%)
جمع	89(100%)	50(100%)	2(100%)	141(100%)

به تحلیل نتایج این جداول در بخش بحث و نتیجه‌گیری پرداخته شده است. چارچوب مفهومی مستخرج از بخش کیفی تحقیق مطابق شکل 1 و شامل 4 بعد یادشده است.

شکل 1- چارچوب مفهومی حوزه‌های خط‌مشی‌گذاری آموزش کارآفرینی

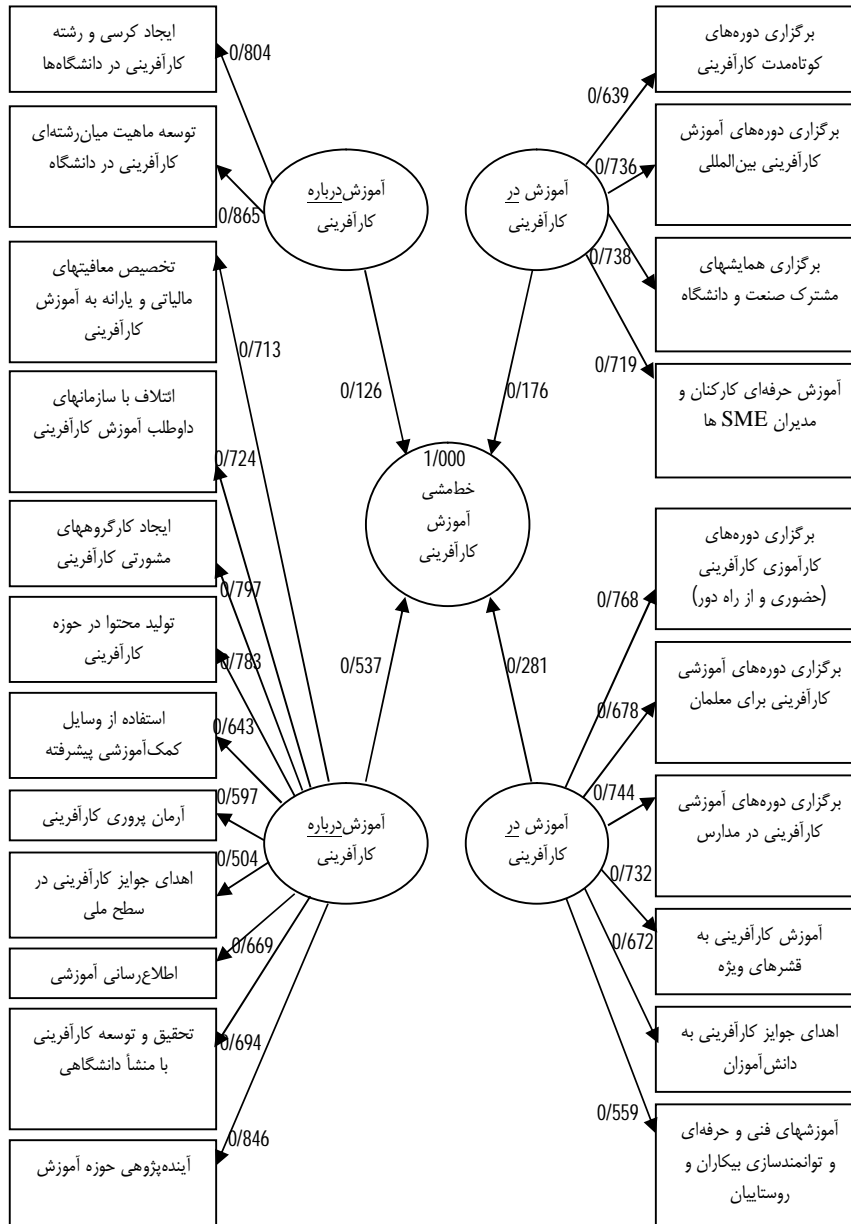
ب. بخش کمی

همان‌طور که اشاره شد، با توجه به طبقه‌بندی سه‌گانه جمیسون و طبقه‌افزوده شده در این پژوهش هدف بخش کمی مدل آزمون چهار فرضیه زیر بود:

1. حوزه آموزش در کارآفرینی تأثیر معناداری بر خط‌مشی آموزش کارآفرینی دارد.
2. حوزه آموزش درباره کارآفرینی تأثیر معناداری بر خط‌مشی آموزش کارآفرینی دارد.
3. حوزه آموزش برای کارآفرینی تأثیر معناداری بر خط‌مشی آموزش کارآفرینی دارد.
4. حوزه غنی‌سازی و ظرفیت‌سازی محیط آموزش کارآفرینی تأثیر معناداری بر خط‌مشی آموزش کارآفرینی دارد.

جامعه آماری این پژوهش 61 نفر از کارآفرینان، نخبگان، صاحب‌نظران (مدیران، رؤسا و کارشناسان خبره فعال در شرکتها و سازمانهای کارآفرین یا فعال در انجمنهای علمی، تخصصی و صنفی)، اعضای هیئت‌علمی (که سابقه همکاری و مشاوره با شرکتهای کارآفرین یا تجربه خط‌مشی‌گذاری حوزه آموزش کارآفرینی داشته‌اند) و دانشجویان (دوره‌های دکتری با گرایشهای مرتبط) بودند. پس از استخراج مدل مفهومی از مبانی نظری پژوهش سعی شد تا استراتژی تأیید مدل تناسب مدل با داده‌های جمع‌آوری‌شده از نمونه آماری بررسی شود که بدین منظور از روش PLS-SEM استفاده شد. در شکل 2 ساختار مدل و بار عاملی سازه‌های عملکردی آن نشان داده شده است.

به‌منظور بررسی پایایی و روایی در روش PLS از دو بخش مربوط به مدل‌های اندازه‌گیری و مدل ساختاری استفاده شد. برای بررسی برازش بخش اول پایایی شاخص شامل آلفای کرونباخ، پایایی ترکیبی و ضرایب بارهای عاملی و همچنین روایی همگرا و روایی واگرا و در بخش دوم ضرایب معناداری (t -value) و GOF بررسی شدند (Davari & Rezazadeh, 2014: 79). که نتایج آن در جداول 4 تا 6 آمده است.

شکل 2- مدل ساختاری اجرا شده همراه با ضرایب بارهای عاملی

شایان ذکر است که به‌منظور پایایی و روایی مدل دو سنج از سازه‌های آموزش برای کارآفرینی شامل آموزش مسئله محور و ایجاد مراکز رشد و انکوباتورها از مدل حذف شدند.

در شکل 2 حوزه آموزش در کارآفرینی⁷⁰ شامل برگزاری دوره‌های کوتاه‌مدت کارآفرینی، برگزاری دوره‌های آموزش کارآفرینی بین‌المللی، برگزاری همایش‌های مشترک صنعت و دانشگاه و آموزش حرفه‌ای کارکنان و مدیران SME هاست. حوزه آموزش درباره کارآفرینی⁷¹ شامل ایجاد کرسی و رشته کارآفرینی در دانشگاهها و توسعه ماهیت میان‌رشته‌ای کارآفرینی در دانشگاه است. حوزه آموزش برای کارآفرینی⁷² شامل برگزاری دوره‌های کارآموزی کارآفرینی (حضور و از راه دور)، برگزاری دوره‌های آموزشی کارآفرینی برای معلمان، برگزاری دوره‌های آموزشی کارآفرینی در مدارس با تأکید بر سال آخر دبیرستان، آموزش کارآفرینی به قشرهای ویژه (قومیتها، زنان و بازنشستگان نیروهای مسلح)، اهدای جوایز کارآفرینی به دانش‌آموزان و آموزشهای فنی و حرفه‌ای و توانمندسازی بیکاران و روستاییان است. حوزه ظرفیت‌سازی و غنی‌سازی محیط آموزش کارآفرینی⁷³ شامل تخصیص معافیت‌های مالیاتی و یارانه به بخش آموزش کارآفرینی، ائتلاف با سازمانهای داوطلب آموزش کارآفرینی، ایجاد کارگروه‌های مشورتی کارآفرینی، تولید محتوا در حوزه کارآفرینی، استفاده از وسایل کمک‌آموزشی پیشرفته، آرمان‌پروری کارآفرینی، اهدای جوایز کارآفرینی در سطح ملی، اطلاع‌رسانی آموزشی (حضور و رایانه‌ای و تقویت بانکهای اطلاعاتی)، تحقیق و توسعه کارآفرینی با منشأ دانشگاهی (پیوند کسب‌وکار با دانشگاه) و آینده‌پژوهی حوزه آموزش است.

جدول 4- گزارش نتایج سه معیار مدل اندازه‌گیری

عنوان در مدل	متغیرهای مکنون (عنوان سیاست)	ضریب آلفای کرونباخ Alpha>0/7	ضریب پایایی ترکیبی Alpha>0/7	میانگین واریانس استخراجی AVE>0/5
EduInEnt	آموزش در کارآفرینی	0/674	0/801	0/503
EduAboutEnt	آموزش درباره کارآفرینی	0/568	0/821	0/697
EduForEnt	آموزش برای کارآفرینی	0/773	0/840	0/469
EduEnv	غنی‌سازی و ظرفیت‌سازی محیط آموزش کارآفرینی	0/883	0/906	0/495

با توجه به اینکه مقدار مناسب برای آلفای کرونباخ 0,7، برای پایایی ترکیبی 0,7 و برای AVE 0,5 است (۷۹-۸۱: Davari & Rezazadeh, ۲۰۱۴) و بر اساس یافته‌های جدول 4 تمام این معیارها

۷۰. EduInEnt
 ۷۱. EduAboutEnt
 ۷۲. EduForEnt
 ۷۳. EduEnv

درخصوص متغیرهای مکنون مقدار مناسبی داشته‌اند، می‌توان مناسب بودن وضعیت پایایی و روایی همگرایی پژوهش حاضر را تأیید کرد. نظر به اینکه مگنر و همکاران (1996) مقدار AVE، 0,4 به بالا را کافی می‌دانند، مقدار AVE سازه EduForEnt و EduEnv نیز قابل قبول است و درخصوص آلفای کرونباخ سازه EduAboutEnt نیز نظر به اینکه ضریب پایایی ترکیبی نیز تأیید شده است، کاستی آن نسبت به عدد 0,7 اغماض می‌شود.

از سویی، همان‌طور که در جدول 5 برگرفته از روش فورنل و لارکر (1981) نشان داده شده است، مقدار جذر AVE متغیرهای مکنون پژوهش حاضر که در خانه‌های موجود در قطر اصلی ماتریس قرار گرفته، از مقدار همبستگی میان آنها که در خانه‌های زیرین و چپ قطر اصلی مرتب شده‌اند، بیشتر است؛ ازاین‌رو، می‌توان اظهار داشت که در پژوهش حاضر سازه‌ها (متغیرهای مکنون) در مدل تعامل بیشتری با شاخصهای خود دارند تا با سازه‌های دیگر؛ به بیان دیگر، روایی واگرایی مدل در حد مناسبی است.⁷⁴

جدول 5- گزارش معیار مدل اندازه‌گیری (نتایج روایی واگرا)

سازه	آموزش در کارآفرینی	آموزش درباره کارآفرینی	آموزش برای کارآفرینی	غنی‌سازی محیط آموزش کارآفرینی
آموزش در کارآفرینی	0/709 ⁷⁵			
آموزش درباره کارآفرینی	0/505	0/834		
آموزش برای کارآفرینی	0/688	0/645	0/685	
غنی‌سازی و ظرفیت‌سازی محیط کارآفرینی	0/646	0/749	0/747	0/704

درخصوص بررسی برازش مدل ساختاری ضریب معناداری Z یا t-value در ارتباط با سازه‌های عملکردی مدل محاسبه و در جدول 6 گزارش شده است که با توجه به بالاتر بودن از عدد 1,96 در سطح احتمال 95% معنادار بودن تمام ضرایب را نشان می‌دهد.

با توجه به اینکه در این پژوهش شاخص درونزای EduPolicy سنجه ندارد، R² اعلامی مدل (1,000) قابل تفسیر نیست و بنابراین، امکان محاسبه معیار اندازه تأثیر (f²) وجود ندارد. معیار Q² نیز که قدرت پیش‌بینی مدل را نشان می‌دهد، معادل 0,398 است که با توجه به بیشتر بودن از عدد 0,35 قدرت پیش‌بینی بالای مدل را نشان می‌دهد. معیار GOF مدل نیز معادل 0,63 است و با توجه به بیشتر بودن نسبت به عدد 0,36 نشان‌دهنده برازش بسیار مناسب مدل است (Davari & Rezazadeh, 2014: 148-153). از سوی دیگر، نتایج جدول 6 حاکی از آن است که تمام فرضیه‌های اصلی بخش کمی پژوهش و حوزه‌های پیشنهادی از نظر جامعه آماری در سطح احتمال 95% تأیید می‌شوند.

74. درخصوص سازه «آموزش برای کارآفرینی» و کم بودن آن نسبت به یکی از اعداد با کمی اغماض این شرط پذیرفته شده است.

$$v_o \cdot \sqrt{AVE} = \sqrt{0.503} = 0.709$$

جدول 6- گزارش نتایج بررسی فرضیه اصلی پژوهش

نتیجه آزمون	آماره t t>1/96	ضریب مسیبر	فرضیه
پذیرش فرضیه	4/636	0/176	حوزه «آموزش در کارآفرینی» تأثیر معناداری بر ختم‌مشی آموزش کارآفرینی دارد.
پذیرش فرضیه	7/315	0/126	حوزه «آموزش درباره کارآفرینی» تأثیر معناداری بر ختم‌مشی آموزش کارآفرینی دارد.
پذیرش فرضیه	8/210	0/281	حوزه «آموزش برای کارآفرینی» تأثیر معناداری بر ختم‌مشی آموزش کارآفرینی دارد.
پذیرش فرضیه	20/881	0/537	حوزه «غنی‌سازی و ظرفیت‌سازی محیط آموزش کارآفرینی» تأثیر معناداری بر ختم‌مشی آموزش کارآفرینی دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

خط‌مشی آموزش کارآفرینی یکی از راهبردهای مهم توسعه کارآفرینی کشور است. یافته‌های بخش کیفی این پژوهش چهار حوزه این خط‌مشی را شامل «آموزش درباره کارآفرینی» با هدف تربیت محققان و مشاوران حوزه کارآفرینی، «آموزش در کارآفرینی» با هدف آموزش کارآفرینان بالفعل، «آموزش برای کارآفرینی» با هدف تربیت کارآفرینان بالقوه و «ظرفیت‌سازی و غنی‌سازی محیط آموزش کارآفرینی» تبیین می‌کند.

درخصوص حوزه آموزش برای کارآفرینی (آموزش کارآفرینان بالقوه) یافته‌های جدول 3 نشان می‌دهد که بیشترین تمرکز در هر دو گروه کشورهای توسعه‌یافته و کشورهای درحال توسعه در این حوزه بوده است که نشان‌دهنده اهمیت این موضوع در خط‌مشی‌گذاری آموزش کارآفرینی در کشورهای منتخب است. با مطالعه بخش کمی مدل نیز این موضوع تأیید و نشان داده شد که سازه عملکردی آموزش برای کارآفرینی در کشور ایران به میزان 28,1% از تغییرات سیاست‌گذاری آموزش کارآفرینی را تبیین می‌کند (جدول 7). در این حوزه بیشترین فراوانی مربوط به دو سیاست اجرایی آموزش کارآفرینی در مدارس با تأکید بر سالهای پایانی دبیرستان و سیاست گسترش آموزشهای فنی و حرفه‌ای و توانمندسازی بیکاران و روستاییان است. این یافته با نتایج پژوهش الرت و همکاران (Ewert, Andersson & Wennberg, 2015: p. 210) که نشان دادند آموزش مهارتهای کارآفرینی در دوره دبیرستان در طولانی‌مدت احتمال ایجاد شرکتهای کارآفرینی را افزایش می‌دهد، مطابقت دارد، هرچند در این پژوهش افزایش احتمال بقای شرکتهای کارآفرینانه به دلیل این نوع آموزش تأیید نشد. مطابق یافته‌های مطالعه دیده‌بان جهانی کارآفرینی⁷⁶ (GEM) حاصل نظرسنجی از خبرگان ملی 73 کشور در سال 2014 رتبه کشور ایران در آموزش کارآفرینی در مقطع ابتدایی و دبیرستان 53 و در آموزش کارآفرینی دانشگاهی (مبتنی بر کیفیت و کمیت آموزش کارآفرینی در دوره‌های دانشگاهی و آموزشهای حرفه‌ای) 72 در میان 73 کشور عضو

۷۶. Global Entrepreneurship Monitor (GEM)

است - ۱۱۶: ۲۰۱۴، Zali, Razavi, Kaboli, Mirzaei, Memariani & Sarreshtedari, (۱۱۷) که نشان می‌دهد برای حوزه «آموزش برای کارآفرینی» ایران باید طرحی نو در انداخت.

در خصوص حوزه آموزش در کارآفرینی (آموزش کارآفرینان بالفعل) یافته‌های جدول 3 نشان می‌دهد در مقایسه این حوزه با حوزه آموزش درباره کارآفرینی نتایج متفاوتی در دو دسته کشورهای مورد مطالعه مشاهده می‌شود؛ به عبارتی، در کشورهای توسعه‌یافته بیشتر توجه به حوزه آموزش در کارآفرینی یا همان تقویت توان آموزشی کارآفرینان بالفعل و تمرکز بر توسعه کسب‌وکارها از طریق آموزش رشد، توسعه محصول، دوره‌های بازاریابی، مهارت‌افزایی، تقویت دانش، نگرش و نوآوری کارآفرینان، حل مشکلات و استمرار فعالیت آنهاست، در حالی که در کشورهای در حال توسعه به هر دو حوزه مزبور توجه تقریباً یکسانی شده است. مطالعه بخش کمی مدل نشان داد که حوزه آموزش در کارآفرینی در کشور ایران توانایی تبیین 17,6% از تغییرات متغیر خط‌مشی گذاری آموزش کارآفرینی را دارد. مبتنی بر این یافته، در کشور ایران نیز باید در کنار مهارت‌افزایی و دانش‌افزایی کارآفرینان و منابع انسانی آنها به تربیت محققان، مشاوران، مربیان و مرشدان کارآفرینی، افزایش دانش نظری کارآفرینانه دانشجویان در راه‌اندازی و اجرای کسب‌وکار در سطوح کارشناسی و کارشناسی ارشد و دکتری مبادرت ورزید.

در خصوص حوزه آموزش درباره کارآفرینی (تربیت محققان و مشاوران کارآفرینی) یافته‌های جدول 7 نشان داد که این حوزه در کشور ایران توانایی تبیین 12,6% از تغییرات متغیر خط‌مشی گذاری آموزش کارآفرینی را دارد که در این بین سیاست اجرایی توسعه ماهیت میان‌رشته‌ای کارآفرینی در دانشگاه فراوانی و اهمیت بیشتری نسبت به ایجاد کرسی و رشته کارآفرینی دارد؛ به عبارتی، مطابق این یافته به جای تمرکز صرف بر ایجاد یک رشته دانشگاهی مستقل کارآفرینی، بهتر است دروس کارآفرینی و مهارت‌افزای کسب‌وکار به‌عنوان یک واحد درسی در رشته‌های دانشگاهی مختلف اعم از فنی، مدیریتی، جامعه‌شناسی، علوم پزشکی و سایر رشته‌ها تدریس شود. این یافته با نتایج پژوهش خنیفر و همکاران (۲۸: ۲۰۱۴، Khanifar, Rasaeefard & Safian Boldaji) که نشان دادند رویکرد میان‌رشته‌ای آموزش کارآفرینی علاوه بر داشتن هر دو جنبه نظری و تجربی، به دلیل تأکید زیادی که بر دو بعد شناختی علم و هنر (فراارشته‌ای) و ابعاد تحلیلی مدیریتی، جامعه‌شناختی، اقتصادی، بازاریابی و روانشناسی (میان‌رشته‌ای) و ترکیب روش‌های تجربی و تئوریک (درون‌رشته‌ای) دارد، مکمل دو رویکرد قبل در انتقال تواناییهای کارآفرینانه به دانشجویان است، مطابقت دارد.

در خصوص حوزه غنی‌سازی و ظرفیت‌سازی محیط آموزش کارآفرینی مطالعه بخش کمی نشان داد که این سازه عملکردی در کشور ایران از نظر جامعه آماری این پژوهش 56,8% تغییرات متغیر سیاست‌گذاری آموزش کارآفرینی را تبیین می‌کند که مطابق جدول 2 بیشترین فراوانی در آن مربوط به سیاست اجرایی ایجاد کارگروه‌های مشورتی، تحقیق و توسعه کارآفرینی با منشأ دانشگاهی (پیوند کسب‌وکار با دانشگاه) و اطلاع‌رسانی آموزشی (حضور و رایانه‌ای و تقویت بانک‌های اطلاعاتی) است. گفتنی است که مقایسه

تحلیلی این حوزه در کشورهای کمتر توسعه‌یافته با سایر کشورهای دیگر به دلیل داشتن صرفاً یک نمونه (بنگلادش) میسر نبود.

پیشنهادات

- با توجه به مباحث یادشده، نتایج بخش کمی پژوهش و قرار گرفتن کشور ایران در گروه کشورهای درحال توسعه پیشنهادهای زیر برای لحاظ کردن در خط‌مشی‌گذاری آموزش کارآفرینی ارائه می‌شود:
1. در حوزه «آموزش درباره کارآفرینی»: الف. قرار دادن دروس کارآفرینی در تمام رشته‌های دانشگاهی به جای ایجاد صرف یک رشته دانشگاهی مستقل کارآفرینی، ب. تربیت محققان، مشاوران، مربیان و مرشدان کارآفرینی.
  2. در حوزه آموزش در کارآفرینی: الف. آموزش کوتاه‌مدت حرفه‌ای منابع انسانی SME ها به‌منظور افزایش شایستگیها و مهارتهای مورد نیاز آنها در کسب‌وکار صورت گیرد. در این خصوص توصیه می‌شود به جای رویکرد رفتن منابع انسانی صنعت و کسب‌وکار به دانشگاهها، دانشگاهها و مدارس کسب‌وکار به صنعت و کسب‌وکار بروند و در این بین می‌توان با پررنگ‌تر کردن نقش دانشگاههای جامع علمی-کاربردی و همچنین بهره‌مندی از روشهای کارآمد مهارت‌آموزی با مشارکت بخش خصوصی و سازمانهای مردم‌نهاد (NGO)، درگیر کردن ذینفعان این دوره‌ها در طراحی، اجرا و بازآفرینی دوره‌ها، استفاده از فناوریهای نوین آموزشی (همچون آموزشهای از راه دور، آموزشهای مجازی و از این قبیل موارد) به این پیشنهاد تحقق بخشید؛ ب. تربیت محققان، مشاوران، مربیان و مرشدان کارآفرینی برای نقش‌آفرینی در بازار کسب‌وکار؛ ج. برگزاری دوره‌های آموزش کاربردی در حوزه کارآفرینی در سطح بین‌المللی؛ د. برگزاری همایشهای مشترک صنعت و کسب‌وکار با دانشگاهها.
  3. در حوزه آموزش برای کارآفرینی: الف. در بلندمدت اجرای سیاست آموزش کارآفرینان بالقوه از دوران ابتدایی؛ ب. در کوتاه‌مدت اجرای سیاست آموزش کارآفرینان بالقوه در سالهای پایانی دبیرستان و کارشناسی (برگزاری دوره‌های استارت‌آپ یا راه‌اندازی و اجرای یک کسب و کار فرضی یا واقعی در سالهای پایان دبیرستان و به‌ویژه در سطح کارشناسی)؛ ج. تقویت آموزشهای فنی و حرفه‌ای نیازمحور برای توانمندسازی و مهارت‌افزایی بیکاران و روستاییان با استفاده از فناوریهای نوین آموزشی؛ د. آموزش کارآفرینی گروههای هدف به‌ویژه با تمرکز بر زنان و قومیتها با هدف توسعه کسب‌وکارهای خانگی و خانوادگی؛ هـ. ایجاد مراکز رشد و انکوباتورها؛ و. ترویج کارآفرینی از طریق اهدای جوایز کارآفرینی به دانش‌آموزان و دانشجویان.
  4. در حوزه غنی‌سازی و ظرفیت‌سازی محیط آموزش کارآفرینی: الف. ایجاد مؤسسه تخصصی مشاوره کارآفرینی به‌منظور تأمین نیاز اطلاعاتی، فنی، محتوایی و پشتیبانی کسب‌وکارهای کشور و همچنین

اتتلاف با سازمانها و مؤسسات داوطلب بخش خصوصی و تشکلهای مردم‌نهاد برای آموزش کارآفرینی؛ ب. تخصیص یارانه‌های هدفمند و پاره‌ای معافیت‌های مالیاتی به فعالیتهای تحقیق و توسعه و آموزش حوزه کارآفرینی در سطح کشور؛ ج. توسعه و ترویج فرهنگ کارآفرینی در تمام سطوح آموزش مقدماتی، متوسطه و عالی؛ د. تقویت پیوند کسب‌وکار و صنعت با دانشگاهها از طریق تغییر رویکرد دانشگاهها و مدارس کسب‌وکار به سمت پارادایم «دانشگاههای کارآفرین» و خلق و توسعه شرکتهای زایشی.

همچنین پیشنهاد می‌شود در پژوهشهای آتی موضوع توجه به خط‌مشی‌گذاری متفاوت آموزش کارآفرینی در مناطق مختلف کشور مبتنی بر آمایش سرزمینی که از نظر توسعه‌یافتگی از درجات متفاوتی برخوردارند، در دستور کار قرار گیرد، همچنان که تفاوت این نوع سیاست‌گذاری در پژوهش لبنان و همکاران (Liñán, Fernández & Martínez-Román, 2016, p.114) در کشور اندونزی به اثبات رسیده و نشان داده است که نقاط مختلف این کشور به تمهیدات و فناوری متفاوت آموزش کارآفرینی نیاز دارند.

References

1. Ahmadpoor Dariani, M., Sheykhani, N., & Rezazedeh, H. (2008). *Entrepreneurship experiences in selected countries*. Tehran: Amirkabir (in Persian).
2. Arasti, Z., Saeidbenadaki, S., & Imanipoor, N. (2012). The role of teaching "entrepreneurship theory" in non-management student's entrepreneurship intention (Case Study: Arts and Letters and Human Sciences faculties of Tehran University). *Journal of Entrepreneurship Development* 4(14), 107-124 (in Persian).
3. Becker, H. (1995). *Introduction to ragin and Becker, what is a case?* New York: Cambridge University Press.
4. Bridge, S., Hegarty, C., & Porter, S. (2010). Rediscovering enterprise: Developing appropriate university entrepreneurship education. *Journal of Education and Training*, 8/9(52), 722-734.
5. Chen, L.Ch. (2015). The development of Taiwan's machine tool cluster and key entrepreneurs. In *Handbook of East Asian Entrepreneurship*, eds. Tony Fu-Lai Yu and Ho-Don Yan. New York: Routledge, 1-452.
6. Danaeifard, H. (2010). National entrepreneurship policy making methodology: A conceptual framework. *Journal of Entrepreneurship*

- Development* 2(2), 125-155 (in Persian).
7. Davari, A., & Rezazadeh, A. (2014). *Structural equation modeling with PLS software. Second edition*. Tehran: Jahade Daneshgahi (in Persian).
  8. EACEA (2016). *Entrepreneurship education at school in Europe. Eurydice report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
  9. Elert, N., Andersson, F. W., & Wennberg, K. (2015). The impact of entrepreneurship education in high school on long-term entrepreneurial performance. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 111, 209-223. JOUR.
  10. European Commission (2015). *Entrepreneurship education: A road to success, 13 Case Studies*. Luxembourg.
  11. Fazeli, M. (2010). *Comparative method beyond of qualitative and quantitative strategies*. Tehran: Nashre Agah (in Persian).
  12. Ghambarali, R., Agahi, H., Alibeygi, A., & Zarafshani, K. (2016). Content analysis of policies being appropriate to the entrepreneurial ecosystem. *Journal of Entrepreneurship Development* 9(1), 39-58 (in Persian).
  13. Greene, P. G. (2015). *Entrepreneurship education: A global consideration from practice to policy around the world*. DISS.
  14. Haase, H., & Lautenschlager, A. (2011). The teachability dilemma of entrepreneurship. *International Entrepreneurship and Management Journal*, (7), 145-162.
  15. Islamic Parliament of Iran, (2016). Sixth Five-Year Development Plan Bill 2016-2021, Iran. (in Persian).
  16. Jamieson, I. (1984). Schools and enterprise. In A. G. Watts & P. Moran (Eds.). *Education for enterprise* (pp. 19-27). Cambridge: Ballinger.
  17. Khanifar, H., Rasaeefard, R., & Safian Boldaji, M. (2014). Interdisciplinary approach of entrepreneurship education in higher education. *Higher Education Letter*, 6(24), 11-34 (in Persian).

18. Kontio, J. (2010). Inspiring the inner entrepreneur in students - a case study of entrepreneurship studies in TUAS. In the 6th International CDIO Conference. Montréal: Ecole Polytechnique.
19. Kozlinska, I. (2011). Contemporary approaches to entrepreneurship education. *Journal of Business Management*, (4), 205-220.
20. Kydyrova Zhamilya, Sh. et al. (2016). Entrepreneurship development and business climate of Kazakhstan. *International Journal of Environmental and Science Education*, 11(14), 6381-93.
21. Liñán, F., Fernández, J., & Martínez-Román, J. A. (2016). Entrepreneurship education in Andalusia, An embedded approach. *Journal for Educators, Teachers and Trainers*, 6(2), JOUR.
22. Lundström, A., Vikström, P., Fink, M., Meuleman, M., Glódek, P., Storey, D., & Kroksgård, A. (2014). Measuring the costs and coverage of SME and entrepreneurship policy: A pioneering study. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 38(4), 941-957.
23. Mason, C. (2011). Entrepreneurship education and research: Emerging trends and concerns. *Journal of Global Entrepreneurship* 1(1), 13-25.
24. Moghimi, S., & Ahmadpoor Dariani, M. (2008). Entrepreneurship education in Iran SMEs Iran: Needs and alternatives. *Journal of Entrepreneurship Development* 1(1), 207-245 (in Persian).
25. Mwasalwiba, E. (2010). A review of its objectives, teaching methods and impact indicators. *Journal of Education and Training*, 52(1), 20-47.
26. Newman, W.L. (2015). Social research methods: qualitative and quantitative approaches. Trans. A. Faghihi & A. Aghaz. Vol. II. Tehran: Termeh.
27. OECD (2010). *Promoting entrepreneurship in South Eastern Europe: Policies and tools*. Retrieved from <http://www.oecd.org>.
28. Park, H.J. (2015). Entrepreneurship of SMEs in South Korea. In *Handbook of East Asian Entrepreneurship*, eds. Tony Fu-Lai Yu and Ho-Don Yan. New York: Routledge, 1-452.
29. Ragin, C. (1987). *The comparative method: Moving beyond qualitative and qualitative strategies*. Berkeley: University of California Press.

30. Rahmati, M., Moghimi, S., & Alvani, S. (2011). Policy making system analysis for non-formal entrepreneurship education in Iran. *Journal of Entrepreneurship Development* 3(9), 7-35 (in Persian).
31. Raposo, M., & do Paco, A. (2011). Entrepreneurship education: Relationship between education and entrepreneurial activity. *Psicothema*, 23(3), 453-457.
32. RatSWD (2016). A manifold supply of data. *Advisory Council to the Federal Government*. Retrived from <https://www.ratswd.de/en/data-infrastructure/rdc>.
33. Rezaeizadeh, M., Ansari, M., Arefi, M., & Murphy, I. (2013). The scope and sequence of curriculum to promote students, entrepreneurial capabilities using interpretive structural modelling (ISM). *Journal of Entrepreneurship Development* 5(1), 165-184 (in Persian).
34. Saeidi Mehrabad, M., & Mohtadi, M. (2009). The influence of entrepreneurship education on of entrepreneurial behavior development (Case study: entrepreneurship education in Ministry of Labour and Social Affairs). *Journal of Entrepreneurship Development*, 1(2), 57-73 (in Persian).
35. SBA (2016). *Resource guide for small business*. Massachusetts.
36. Shekari, A., & Heydarzadeh Arani, S. (2012). The effectiveness of insurance professional training on the insurance companies employees performance in terms of entrepreneurial skills (Case Study: Isfahan Province). *Journal of Entrepreneurship Development*, 4(13), 109-128 (in Persian).
37. Spike Innovation (2015). *Boosting high-impact entrepreneurship in Australia: A role for universities*.
38. UN. (2012). *Statistical annex (Country Classification)*. New York.
39. UNCTAD. (2012). *Entrepreneurship policy framework and implementation guidance*. New York & Geneva.
40. Valerio, A., Parton, B., & Robb, A. (2014). *Entrepreneurship education and training programs around the world: Dimensions for success*. World Bank Publications. Book.
41. Zali, M., Razavi, S., Kaboli, A., Mirzaei, M., Memariani, M., &

- Sarreshtedari, L. (2014). *Entrepreneurship indexes evaluation in Iran based on the global entrepreneurship monitoring model (program results GEM2014)*. Tehran (in Persian).
42. Zia, B., & Vaghar Mosavi, M. (2016). Investigating the effect of formal entrepreneurship trainings on entrepreneurial intention. *Journal of Entrepreneurship Development*, 9(1), 99-117 (in Persian).